

Творчість Мирослава Дочинця крізь призму екокритики: основні проблеми та їх художня реалізація

Мирослава Кривка¹, Наталія Мафтин²

Опубліковано	Секція	УДК
30.11.2025	Освіта	82'75-908

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17764439>

Анотація. У статті здійснено екокритичний аналіз романів Мирослава Дочинця «Світован» та «Криничар», у яких природа постає як духовна сутність і повноправний персонаж художнього світу. З'ясовано, що екологічна проблематика в прозі письменника виходить за межі суто природоохоронного дискурсу та набуває морально-філософського змісту. У творах природа мислиться як посередник між людиною і Богом, джерело очищення, духовної енергії та етичного оновлення. Простежено ключові екологічні мотиви, символіку природних стихій і кольорів, а також концепт екоспіритуальності як гармонії людини, природи й віри. Окреслено можливості використання екокритичного підходу у шкільному курсі літератури з метою формування в учнів екологічної свідомості та духовно-моральних цінностей.

Ключові слова: Мирослав Дочинець, «Світован», «Криничар», екокритика, екоспіритуальність, НУШ, екологічна компетентність.

Myroslav Dochynets's texts through the prism of ecocriticism: main problems and its creative realization

Abstract. In the modern era of global transformations, environmental issues are gaining exceptional importance for humanity. Ecology has long ceased to be exclusively a science about the interaction of living organisms and the environment: it has become a general paradigm for understanding existence, a way to understand the balance between nature and man, his spirituality and culture. The problems of environmental pollution, resource depletion, climate change, loss of harmony between civilization and the natural environment require not only technical or political solutions, but also a deep cultural and philosophical rethinking. In this context, literature plays a special role, because it is able to form ecological consciousness, reflect crisis processes and at the same time offer models of harmonious coexistence of man and nature.

The article presents an ecocritical analysis of Myroslav Dochynets' novels "Svitovan" and "Krynychar" where nature appears as a spiritual entity and a full-fledged character of the

¹ магістрантка факультету філології Карпатського національного університету імені Василя Стефаника, 76015, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57.

² доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української літератури. Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, 76015, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57. orcid.org/0000-0002-1896-4567

artistic world. It is found that the ecological issues in the writer's prose go beyond the boundaries of a purely environmental discourse and acquire a moral and philosophical content. In the works, nature is conceived as a mediator between man and God, a source of purification, spiritual energy and ethical renewal. Key ecological motifs, the symbolism of natural elements and colors, as well as the concept of ecospirituality as the harmony of man, nature and faith are traced. The possibilities of using an ecocritical approach in the school literature course with the aim of forming environmental awareness and spiritual and moral values in students are outlined.

Key words: Myroslav Dochynets, "Svitovan", "Krynychar", ecocriticism, ecospirituality, NUS, environmental competence.

Вступ

Постановка проблеми. У сучасну епоху глобальних трансформацій екологічна проблематика набуває виняткової ваги для людства. Екологія вже давно перестала бути виключно наукою про взаємодію живих організмів і довкілля: вона стала загальною парадигмою осмислення буття, способом осмислити рівновагу між природою і людиною, її духовністю та культурою. Проблеми забруднення довкілля, виснаження ресурсів, кліматичних змін, втрати гармонії між цивілізацією і природним середовищем вимагають не лише технічних чи політичних рішень, а й глибокого культурно-філософського переосмислення. У цьому контексті література відіграє особливу роль, адже вона здатна формувати екологічну свідомість, віддзеркалювати кризові процеси та водночас пропонувати моделі гармонійного співіснування людини з природою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На перетині екології та літератури сформувався напрям екокритики, який аналізує художні тексти з позиції їхнього ставлення до довкілля, виявляє екологічні мотиви та символіку, досліджує, як письменники інтерпретують природу і які цінності вони транслюють читачам [9]. Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що екокритика поступово утвердилася як важливий напрям сучасного літературознавства. Серед зарубіжних праць варто відзначити дослідження Ч. Глотфелті та Г. Фромма, які закріпили термін *ecocriticism* і визначили його як міждисциплінарний підхід до вивчення взаємин «людина – природа» [12]; П. Баррі, який запропонував критерії «екологічно орієнтованого тексту» [1]. У сучасній українській науці поняття екокритики розробляють Л. Горболіс [4], І. Сухенко [10], М. Ткачук [11], Т. Ганжа [3], О. Вертипорох [2], Н. Розінкевич [8]. В українському контексті екокритика розглядається як спосіб художнього осмислення єдності людини й природи, її етичного виміру та відповідальності за довкілля. Нині цей напрям активно інтегрується у вітчизняне літературознавство, охоплюючи як класичну, так і сучасну українську прозу.

Актуальність дослідження проявляється в тому, що серед сучасних письменників, які послідовно звертаються до екологічної проблематики, важливе місце займає Мирослав Дочинець. Його твори вирізняються глибоким філософським осмисленням буття, спробою показати людину як органічну частину природи та всесвіту, що має жити в гармонії з навколишнім світом. Дослідження творчості Мирослава Дочинця крізь призму екокритики дозволить не тільки виявити екологічні проблеми та мотиви у його художніх текстах, а й простежити, як вони реалізуються на художньо-естетичному рівні та які ціннісні орієнтири пропонують сучасному читачеві.

Окрім того, екокритичний підхід офіційно інтегровано у зміст шкільної літературної освіти. Так, у Модельній навчальній програмі з української літератури для 6 класу авторів Чумарна М. І., Пастушенко Н. М. для вивчення учнями передбачено тему Мирослав Дочинець. «У череві дерева» (із книги «Світован. Штудії під небесним шатром»). Любов до природи, вміння здобувати досвід виживання, пізнання власної

сили у взаємодії із силами природи [7, с. 18]. Програмою передбачено такі види роботи: «коментоване читання твору М.Дочинця; дослідження проблематики та моральноетичного змісту оповідання М.Дочинця «У череві дерева»; ілюстрування вивчених творів світлинами, картинами, малюнками, музикою, пояснення свого вибору, використання інтернетджерел; обговорення емоційно-ціннісного ставлення до прочитаного та впливу твору на читача; розкриття власного емоційного стану, настрою, переживань під час сприймання вивчених творів; розмірковування про морально-етичний вибір у ставленні до природи, про проблему пізнання самого себе, про секрети виживання серед природи, віри у власні сили; зіставляє враження від образів природи у вивчених творах із враженнями з власного життєвого досвіду» [7, с. 18-19].

Екокритичний підхід може бути значно розширений самим учителем. Педагог має можливість творчо інтерпретувати екологічну тематику, залучаючи інші твори Мирослава Дочинця – зокрема «Криничар» – у межах позакласного читання, шкільних гуртків або тематичних проєктів.

Мета статті – розглянути романи Мирослава Дочинця «Криничар» та «Світован» крізь призму екокритики, зазначити, як їх можна інтегрувати у шкільне вивчення.

Результати

У досліджуваній прозі Мирослава Дочинця природа є не просто тлом для подій, а **повноправним персонажем**, який мислить, відчуває, взаємодіє з людиною і визначає її духовний шлях. У творах письменника природа має власний голос, характер і моральний закон, через який розкривається гармонія світу. Герої Дочинця сприймають себе частиною цього цілісного всесвіту, відчувають глибокий зв'язок із землею, водою, горами, деревами. Така екологічна філософія митця поєднує християнський світогляд, народну мораль і пантеїстичне сприйняття буття. Природа стає для нього вчителем і моральним орієнтиром: «Коли ми топчемо квіточку, вона віддає аромат... Ось він – сенс прощення. Трава до сього дійшла, а ми ж люди!» [6, с. 7]. Подібна філософія продовжується й у романі «Криничар», де природні стихії постають одухотвореними: «Ріка розмовляє зі мною. Вона принесла мені матір, вона й забрала її» [5, с. 19].

Екокритичний вимір у творах автора реалізується передусім через систему художніх засобів, що допомагають розкрити гармонію між людиною і природою. Автор активно використовує епітети, метафори, символи, порівняння, які підкреслюють духовну сутність природи та її одухотвореність. Епітети в його прозі часто передають емоційний зв'язок героя з довкіллям: «лагідне сонце», «срібна ріка», «смирений ліс» – ці образи створюють атмосферу єдності та внутрішнього спокою, в якій людина відчувається частиною світу, а не його володарем. Особливе місце посідають метафори, що групуються навколо універсальї живої природи. У романі «Світован» ліс «дихає» і «розмовляє», ріка «кліпнула темним оком» [6, с. 126], дерева «помагають писати» [6, с. 254], а ніч «повзе слимаком» [6, с. 41].

Важливою складовою є символіка, зокрема води, сонця, землі, світла, що виступають у ролі моральних і духовних орієнтирів. Вода символізує очищення і пам'ять, земля – коріння й стабільність, світло – істину і духовне пробудження. У романі «Криничар» ріка стає символом життя й часу, а сонце – джерелом оновлення: «Ставай босоніж на землю і стрічай сонце очима й серцем» [5, с. 27]. Через ці образи Дочинець утверджує філософію єдності людини й природи, де кожен елемент світу має власний сенс і духовну місію.

Окремий пласт символіки у творчості Мирослава Дочинця становить **кольорова палітра**, яка в його романах виконує не декоративну, а філософсько-екологічну функцію. Кольори стають своєрідними духовними знаками, що відображають гармонію людини з природою і Божим світом.

Блакить символізує свободу, повітря, духовне просвітлення. Автор описує процес створення небесної барви: «*Розпечатаєш горнець – і знайдеш чудесну лазур... І в мальованій блакиті було більше ясної теплоти, ніж у бані небесній*» [5, с. 56].

Чорний і **червоний** кольори несуть моральний зміст – вони позначають біль, випробування і пристрасне життя: «— *То барва смерті? – ... – Ні, барва болю... Смерть барви не має*» [5, с. 67]. Особливо промовистим є опис **пурпурного заходу сонця**: «*Велика криниця енергії – сонце... Відчуй себе часткою цього небесного, підсвіченого пурпуром овиду*» [5, с. 27]. Пурпур у романі – це знак радості життя, духовного тепла і благодаті, що сходить на людину разом із світлом.

Дочинець підсумовує значення барв у простій народній формулі: «*Чорне – то земля, зелене – дерево, синє – вода, черлене – вино. А біле – то співанка*» [5, с. 119]. Тут колір стає елементом української космології – системи світових зв'язків між природою, людиною і Богом.

Продовжуючи розгляд духовно-екологічного виміру творчості Мирослава Дочинця, слід зазначити, що центральним концептом його прози є екоспіритуальність – філософія єдності людини, природи й Бога. У художньому світі письменника природа постає не як тло для дії, а як жива сила, наповнена божественною енергією, що навчає людину гармонії, вдячності й любові до світу. У творах «Світован» і «Криничар» автор показує, що справжня духовність народжується не в храмах, а серед гір, лісів і рік, де людина відчуває свою спорідненість із кожним проявом життя. Як наголошує герої: «Рівняй себе по природі. Тоді не порушиш її мудрої рівноваги» [6, с. 215].

У прозі Дочинця природа виступає посередником між людиною і Богом, виявом Його волі у світі. Герої відчувають Божу присутність у найпростіших речах: «Бог є там, де вода дзвенить, де трава проростає крізь камінь, де сонце будить землю» [5, с. 64]. Ця релігійно-філософська позиція формує новий тип віри – природну, позбавлену показності, засновану на уважному сприйнятті життя. Саме через єднання з довкіллям людина пізнає істину, очищує серце, осягає своє місце у світі.

Важливим складником екоспіритуального мислення письменника є анімізм, тобто віра в одухотвореність усіх елементів природи. Людина в його творах не протистоїть світові, а розмовляє з ним, як із живим. Криничар каже: «Як Трійця нероздільна, так нероздільний я зі своєю Рікою і своїм Садам» [5].

Автор послідовно звертається до найактуальніших екологічних проблем сучасності – руйнування гармонії між людиною і природою, втрати духовного зв'язку з землею, деградації моральних орієнтирів, виснаження природних і душевних ресурсів. У «Світовані» особливо наголошено на проблемі втрати «місця» – рідного простору, який формує людину: «Ми люди місця. Самопочуття залежить від того місця, де ти живеш. Бо ти частка свого простору, сієї землі і неба над головою» [6, с. 208]. У цих словах виражено ідею, що втрата зв'язку з природою неминуче веде до морального й духовного спустошення.

Екологічна проблематика осмислюється через символіку природних стихій. Вода, земля, вогонь і дим мають власну «мову» й духовний вимір. Герої обох романів проходять шлях очищення через єднання з природою: вода зцілює, земля дає спокій, рослини лікують не лише тіло, а й душу. Таким чином, письменник переконує, що екологічна криза невіддільна від моральної, а шлях до зцілення світу починається з очищення людського серця, уважного ставлення до землі й усвідомлення власної відповідальності перед усім живим.

Вивчення творчості Мирослава Дочинця крізь призму екокритики у шкільному курсі літератури можливе завдяки таким формам роботи, як аналітичне читання художнього тексту, робота з цитатами, творчі інтерпретації символів природи, міні-дискусії про екологічні та духовні цінності, а також практичні спостереження за

довкіллям у форматі інтегрованих уроків. Можуть бути використані методи порівняльного аналізу (наприклад, зіставлення образів води, світла, землі в «Криничарі» і «Світовані»), створення учнівських есе «Що говорить до мене природа?», асоціативних карт символів (сонце — очищення, вода — пам'ять, трава — терпимість), виконання завдань на вияв екологічних проблем у тексті. Ефективними є й інтерактивні види роботи: створення буктрейлерів із наголосом на природних образах, підготовка міні-проектів, або творча реконструкція сцен з роману з екологічним коментарем.

Такі форми і методи роботи мають значний освітній потенціал, оскільки поєднують літературознавчий аналіз із формуванням екологічної свідомості школярів. Прозу Мирослава Дочинця можна ефективно інтегрувати в теми, присвячені духовно-моральним цінностям, філософським роздумам про сенс життя та взаєминам людини з природою. Екокритичний підхід дає змогу побачити, як у творах письменника природа виступає не декорацією, а повноцінним персонажем, носієм мудрості, моральних настанов і духовного очищення. Робота з такими текстами вчить учнів уважно читати символіку природних образів (вода, світло, земля, камінь, ріка), усвідомлювати залежність людини від довкілля та відповідальність за нього. Окрім того, екоспіритуальні мотиви Дочинця сприяють розвитку емоційного інтелекту, здатності до емпатії, внутрішньої зосередженості та етичного мислення.

Висновок

Отже, творчість Мирослава Дочинця є яскравим прикладом поєднання естетичного, морального й екологічного вимірів сучасної української прози. Застосування екокритичного підходу до прози Дочинця дало змогу виявити її глибоку духовно-екологічну основу, де природа постає як повноправний персонаж, учитель і моральний орієнтир людини. У художньому світі письменника природа є джерелом істини, внутрішньої рівноваги та духовного відродження. Герої Дочинця живуть у гармонії з довкіллям, відчуваючи себе його частиною, а не володарями. Через символіку води, світла, кольору, рослин і природних стихій автор розкриває ідею єдності людини, природи та Бога. Такі художні засоби утверджують концепт екоспіритуальності, у якому природне й духовне зливаються в єдине ціле.

Вивчення творчості Мирослава Дочинця крізь призму екокритики у шкільному курсі літератури допомагає учням не лише глибше зрозуміти естетику та філософію Дочинця, а й сформувати власне відповідальне ставлення до природи, усвідомити важливість духовної екології та цілісного бачення світу.

Список використаних джерел

1. Баррі П. Вступ до теорії : літературознавство та культурологія / пер. з англ. О. Погинайко. Київ : Смолоскип, 2008. 360 с.
2. Вертипорох О. Екокритика як модель інтерпретації сучасного художнього тексту (на матеріалі Є. Пашковського). Актуальні питання гуманітарних наук. 2021. Вип. 36, Т. 1. С. 122–127.
3. Ганжа Т. Екокритичний аспект дикості у поетичному циклі О. Лишеги «Снігові і вогню». Наукові записки НаУКМА. Літературознавство. 2018. Т. 1. С. 62–65.
4. Горболіс Л. Г. Екокритика: методологічна інтеграція, взаємодія, інтерпретація : монографія. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2024. 210 с.
5. Дочинець М. Криничар. URL:<https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=15295&page=9> (Дата звернення: 12.10.2025).

6. Дочинець М. Світован. Штудії під небесним шатром. URL: <https://www.e-reading.club/book.php?book=1055605> (Дата звернення: 12.10.2025).
7. Модельна навчальна програма «Українська література. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Чумарна М. І., Пастушенко Н. М.). 2021. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Movno-literat.osv.hal/Ukr.lit.5-6-kl.Chumarna.Pastushenko.07.09.pdf>
8. Розінкевич Н. В. Екокритичний аналіз роману «Доця» Тамари Горіха Зерня. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Філологічні науки № 1, 2025. С. 89-101.
9. Рудійко І., Кравченко А. Екокритика: між природою, людиною і текстом. URL: <https://kultkrytyky.com/ekokrytyka-mizh-pryrodoyu-lyudynoyu-i-tekstom/> (Дата звернення: 12.10.2025).
10. Сухенко І. М. Екокритичні орієнтири на сучасному етапі літературознавчих досліджень : проблема визначення. Актуальні проблеми та перспективи дослідження літератури зарубіжних країн. Сімферополь. 2011. С. 259 – 266.
11. Ткачук М. Людина і природа в українській літературі крізь призму екокритики. Дивослово. 2011. № 6. С. 52–56.
12. Glotfelty Ch. What is Ecocriticism? URL: www.asle.org/site/resources/ecocritical-library/intro/defining/glotfelty